

ROLANDAS BARTKUS

Kauno technologijos universitetas, Lietuva
Kaunas University of Technology, Lithuania

ŽMOGAUS PROBLEMA TECHNIKOS AMŽIUJE: METAFIZIKA IR ETIKA

Problem of a Human Being in the Age
of Technique: Metaphysics and Ethics

SUMMARY

This article rethinks a problem that was raised by a Lithuanian emigrant philosopher Juozas Girnius in the middle of the XXth century. It is the problem of the human being in the context of technique, in this case, of contemporary technique. While paying attention to the human nature of technique and dangers that threaten the technical human being, i.e. while solving the questions of anthropotechnical derivatives, the article discusses the extensions of man, the distinctions between wisdom and technique, metaphysics and ethics, possibility and necessity, freedom and responsibility. Contemporary technique crosses the limits of its object – the thing-like nature. The technique of social relations (organizational) and “humane” technique appears as a technique of changing, overpowering and producing (or manipulating) people’s inner spiritual life.

SANTRAUKA

Straipsnis skirtas žmogaus problemos, kurią iškėlė lietuvių išeivijos filosofas Juozas Girnius XX a. viduryje, permąstymui tame pačiame technikos, tik jau nūdienės, kontekste. Atkreipdami dėmesį į žmogišką technikos prigimtį ir techniškajam žmogui gresiančius pavojus, t. y. sprendami antropotechninių darinių – žmogaus tęsinių – klausimus, aptarsime išminties ir technikos, metafizikos ir etikos, galimybės ir būtinybės, laisvės ir atsakomybės bei kitas pamatines perskyras. Šiuolaikinė technika peržengia daiktinės gamtos kaip savo objekto ribas – atsiranda socialinių santykių (organizacinė) ir „humaniškoji“ technika kaip žmonių vidinio dvasino gyvenimo keitimo, užvaldymo ir gaminimo (arba manipuliavimo) technika.

RAKTAŽODŽIAI: technika, metafizika, etika, apsisprendimas.

KEY WORDS: technique, metaphysics, ethics, decision.

ĮVADAS: KELETAS ŽODŽIŲ APIE METAFIZIKĄ IR ETIKĄ

Remdamiesi Aristotelio teorijomis, galėtume metafiziką laikyti mokslu apie pačius bendriausius būties principus, kai taikoma pamatinių perskyrų sistema ir ieškoma pastovaus tikrovės pamato, pagrindų, esmės, esamybės ir pačios esaties. Taigi metafizikos principai tampa logikos, matematikos, fizikos (kitai variantai, gamtos mokslų) ir technikos (taikomųjų gamtos mokslų) pagrindais. Galima tyrinėti, kiek ir kaip technika keičia fizikos dėsnius, kaip fizika atspindi ir transponuoja matematiką (žinome, kad šiandien mokslo mokslisumo kriterijumi pripažįstamas matematikos ar matematinio metodo buvimas jame). Prieš du šimtus metų Giuseppe Lodovicas Lagrangia analizinę mechaniką, grindžiamą Newtono dėsniais, apibūdino kaip matematikos šaką. Dabar kyla stipri pagunda absoliučios tiesos statusą priskirti kvantinei teorijai¹. Kadaisė epikūrininkai tyrinėjo fizikos dėsnius, tikėdamiesi iš jų paramos etikai. Immanuelis Kantas, ieškodamas apriorinių sintetinių sprendinių mokslui – bandydamas išspręsti grynojo proto uždavinį – visų pirma tikisi suteikti metafizinius pagrindus klasikinei Isaac Newtono mechanikai ir suformuluoja neempirines empirinės tikrovės patyrimo galimybės sąlygas. Galiausiai jis apibrėžia žinojimo ribas ir palieka vietos tikėjimui, taip apribodamas „grynojo proto“ sprendimo galias ir jas per-

leisdamas „praktiniam protui“ (moralinei sąmonei), bet tai anaipol nereiškia, kad valia kaip praktinis protas etikos kontekste neprivalo paklusti grynojo proto kaip grynojo metafizinio polinkio sužinoti tiesą *a priori* (t. y. jos tikėtis, laukti) imperatyvui, – veikiau yra priešingai. Suprantama, kad tiek metafizika lemia etikos principus, tiek etinė nuostata – metafizikos principų pasirinkimą; ir ko gero, jau retoriška būtų klausti, kuri kryptis pranašesnė. Tiesa, pozityvizmo džiaugsmui buvo atkreiptas ypatingas dėmesys į I. Kanto atliktą metafizikos kritiką ir sąmoningai pamirštas jo pasiūlytas „praktinio proto“ moralinio kelio paieškos imperatyvas.

Juozui Girniui metafizika yra pažinimo teorija, suponuojanti filosofo požiūrį į tikrovę: matyti ne tai, kas yra, bet kaip galėtų ir privalėtų būti; taigi jam rūpi normatyvinė tiesa. Kai filosofinio dėmesio centre atsiduria pats atsakingas asmuo, jam aprašyti neužtenka socialinio, meninio, humanistinio ar juo labiau techninio požiūrio. Čia susitinka metafizika ir etika – žinojimas ir dora, atradę vienas kitą ir vedantys į išmintį. „Vertinti žmogų filosofiniu požiūriu J. Girniui reiškia vertinti jį doroviškai: negana nustatyti, kaip jis gyvena ir kas jam rūpi, svarbu klausti, ar gyvenimo pobūdis ir jį atitinkantys rūpesčiai doroviškai pateisinami, ir jeigu ne, atsiradęs plyšys tarp idealo ir tikrovės turi būti įveiktas.“²

METAFIZINIS TECHNIKOS ŽMOGAUS KLAUSIMAS:
KŪRYBINIS MATMUO

Kadaisė Diogenas su žiburiu išėjo ieškoti žmogaus, Blaise'as Pascalis sakė,

kad žmogus nėra „nei angelas, nei gyvulus“, o Maxas Scheleris XX a. pradžio-

je konstatavo, kad žmogus „nebežino, kas jis yra, drauge žinodamas, kad jis to nebežino“³. Klausdami, kas yra žmogus, nagrinėjame daugybę jo sandų, o tarp jų ir tokius kaip kūrybiškumas, techniškumas ir pan. Apskritai žmogaus kūrybiškumas reiškiasi dviem kryptimis: kontempliatyviaja – nuostabos, grožėjimosi nuostatos puoselėjimu su jo visais tokio žvilgsnio užrašymais, ir utilitarine – savojo nestabilumo kompensavimu visais žmogui naudingais, jo prigimties „defektus“ šalinančiais konstruktais.

„Visa, dėl ko iš nebūties kas nors pereina į būtį, yra kūryba“, – skaitome Platono dialoge *Puota*⁴. Šis tekstas minimas Martino Heideggerio veikale „Technikos klausimas“, kurio lietuviškame profesoriaus Arvydo Šliogerio vertime paliktas graikų kalbos žodis *poiēsis*: „Kiekviena paskata tam, kas nuolat pereina iš nečia-esaties į čia-esatį yra *poiēsis*, yra pagaminimas.“⁵ *Poiēsis*, atpažįstamas mūsų kalbos žodyje „poezija“ ir turintis išskirtinę poezijos meno reikšmę, pirmiausia reiškia „darymą“, pagaminimą kažko, ko anksčiau nebuvo, tad pirmiausia jis pasitaiko *technē* aplinkoje. „Čia turimas omenyje ne pats darymas ar gaminimas, o dvasinis sugebėjimas, sugalvojimas, planavimas, projektavimas, trumpai tariant, dalyką kreipiantis žinojimas“⁶, – patvirtina Hansas Georgas Gadameris straipsnyje „Žodis ir vaizdas – toks „tikras, toks esamas“. George’as Steineris, pristatydamas M. Heideggerio filosofiją, rašo: „Tikrasis menas, tikrasis pažinimas, tikroji technika yra „pašaukimas“, „raginimas“, primetantis žmogui jo prigimtinį „šaukimą.“⁷ Šis šaukimas – neatrasto, neišsakyto, nesukurto ilgesys – yra ta jėga, kuri transcenduoja įprastą tikrovę

ir duoda impulsą sumanymui. Ieškojęs vis tobulesnių formų ir būdų medžiagai apvaldyti, nūdienos žmogus pats tapo užvaldytas šių būdų ir formų. Pasak M. Heideggerio, „miškininkas, matuojantis paruoštą medieną ir iš pirmo žvilgsnio vaikščiojantis tais pačiais miško keliais kaip ir jo prosenelis, žino jis tai ar nežino, tačiau šiandien yra nustatytas medžio apdirbimo pramonės.“⁸ Kadaise stebėjęsi kiekviena nauja galimybe, šiandien tikrovę pasitinkame techniškai, šaltai, atbukusiu žvilgsniu. Kūrybinis šauksmas, metafizinis ilgesys lieka be atsako. „Visur, kur tik žmogus atveria savo akis ir ausis, kur tik parodo savo širdį, kur atsiveria mąstydamas ir trokšdamas, kurdamas ir dirbdamas, maldaudamas ir dėkodamas, jis jau randa save esantį nepaslėptyje. Kai tik žmogus pašaukiamas atitinkamiems išslaptinimo būdams, nepaslėptis jau yra įvykusi.“⁹

Pasak G. Steinerio, autentišką techniką M. Heideggeris nusako žodžiu *Entbergen*¹⁰. Vokiškai *zu entbergen* gali reikšti arba „atskleisti“, arba „saugoti paslaptį“. „Kaip matome, abu veiksmai esmingi žmogaus santykiams su būties tiesa.“¹¹ Taip pabrėžiamas saiko matmuo pačioje technikoje – gerai žinomas, tik užmirštas reguliatyvas kaip gelbstinti galimybė. Pasak M. Heideggerio mėgstamo vokiečių poeto Johanno Christiano Friedricho Hölderlino, „kur pavojus, ten atsiranda ir tai, kas gelbsti“¹². Gelbstintis pradas yra technikos esmė. Jei mes tik spoksme į techninius dalykus, matome vien priemonę, siekiame valdyti, mes prasilenkiame su technikos esme; jei „keliamo klausimą, kaip egzistuoja instrumentalumas kaip kauzalumo atmaina, mes patiriame šią esamybę kaip išslap-

tinimo likimą¹³. Darymo siautulys užstoja tiesos esmę, o realizavimas yra gelbstintis pradai; abu technikos esmės aspektai susiję, nors vienas besaikis, o kitas saikingas. Senasis *technē* buvo *promos*, t. y. palenktas tiesos vyksmui ir puoselėjimui¹⁴. *Technē* graikų kalba reiškia ir „mena“, kurio tiesos švytėjimą Platonas vadina gryniausiai spindinčiuoju (*ekphanestaton*)¹⁵. Pasak M. Heideggerio, nutraukus saitus tarp *technē* ir *poiēsis*, metas atsigręžti į poetus¹⁶. Tai, kas techniką daro poetišką, sugražina prie kontempliacijos ar teorijos nuostatos – į tiesą puoselėjančią poziciją tikintis išgirsti ir išvysti esinio nepaslėptį. Didis vokiečių fizikas ir matematikas Werneris Karlas Heisenbergas, kvantinės mechanikos kūrėjas, dažnai sakydavo nesuprantas savo matematinių lygčių realybės, o geriausiai kvantinės mechanikos „objektus“ galėtų išreikšti... poetai. Čia pamirštos M. Heideggerio pastabos technikos klausimu iš tiesų praveria kitą būties orlaidę, palyginti su paplitusiais mėginimais technines problemas išspręsti techninėmis priemonėmis¹⁷. Vis dėlto apmąstant technikos saiko matmenį, problema yra ta, kad galėjimo ir būtinybės požiūriu technika artimesnė kvėpavimui nei poezijai ar kalbai, kad ji kaip sustiprintos galios išraiška, *veikla be perstojo*, nepaliaujamai gausėja apimdama vis globalesnį arealą. O J. Girnius bet kokiam meniniam sužavėjimui taria: „Viskuo galima grožėtis, bet grožėtis dar ne viskas. Pakanka pasakyti: ne tik grožėkis, bet ir laikyk tai tiesa, ir – grožėjimasis bematant išblės.“¹⁸

Visa, ką žmogus mėgina užfiksuoti meno, mokslo, technikos pavidalais, neišvengiamai atsiremia į jo ribotumą, ku-

ris puikiai išvelgiamas dar šv. Tomo Akviniečio įvardintoje būties ir būtybės perskyroje: žmogus, nors ir labai pretenzinga, bet ribota būtybė, bando nusakyti savo būtį ir buvimą, kurio jis pats sau nesuteikė. Buvimas yra būties dovana žmogui, jo paties („Aš“) būtis yra ir duotis, ir užduotis. Žmogus pajėgus klausti apie save patį kaip būtybę būties akivaizdoje, tačiau jis nėra savo būties šeimininkas, nedisponuoja visomis jos sąlygomis, visais jos aprašais. Iš tiesų tikroviškai būti prie dalyko galima tik regint visą jo būtį. M. Heideggeris sako, kad klausimu apie esinio (ir savo paties) esmę, „kas yra esinys kaip toks, klausama, kas apskritai esinį apibrėžia kaip esinį. Tai mes vadiname esinio būtimi, o klausimą apie tai – būties klausimu“¹⁹. Esinio klausimas, paremtas būties klausimu, turi būti apimtas būties supratimo – esminio žmogaus baigtinumo ir būties santykio – klausimo. Tad galų gale pamatinis metafizinis klausimas peradresuojamas pačiam klausiančiajam į ribotas jo paties galimybes nukreiptu klausimu „Ką aš galiu žinoti?“ M. Heideggeris ragina „kas yra“ principu pagrįstą mąstymą (ir kalbą) keisti į „kad yra“. Mes jaučiame ir žinome, kad yra kažkas absoliučiai lemiamas, bet kai stengiamės tai išarti, „visada atrodo, kad sugriebiame tuštumą“²⁰.

Kaskart bandydami pasakyti (ar parodyti), kas yra tikrovė, atsiduriame savo susikurtoje (dirbtinėje) tikrovėje. Žmogiškojo pažinimo aparatu fiksuojama tikrovė iš tiesų bent akimirkai išsprūsta iš akių (ir iš rankų), prarandant tikrą, autentišką jos (tokios, kokia ji yra; tikrovę, kokia ji yra, I. Kantas pavadino „daiktais (gamta) savaime“) pojūtį. „Ką pamatėme ir sugavome, tą paliekame,

ko nepamatėme ir nepagavome, tą nešamės“²¹, – tokį patirties ir refleksijos santykį liudija pražūtinga mįslė, žvejų pateikta Homerui. Protestuodamas prieš René Descartes’o atsikartojančius „tikrovės primityvus“, o kartu ir prieš bet kokią žmogiškojo pažinimo dirbtinumą, prancūzų mokslininkas ir filosofas,

mokslo poetikos šalininkas Gastonas Bachelard’as paskelbia principą „taikyti, vadinasi, komplikuoti“. Taigi kuo labiau žmogus kaip baigtinė būtybė stengiasi atsakyti į savo paties klausimą, kuo daugiau meninių, mokslinių ir techninių laimėjimų tam pasitelkia, tuo į pinesnį labirintą patenka.

ANTROPOTECHNIKA IR MORALĖ: APSISPRENDIMO GALIMYBĖ

Poiėsis išreiškia žmogaus gebėjimus, taigi ir fragmentacijos (suskaityti iki atomo, kiekybiškai susintetinti naują kokybę), ir inercijos (eksponentinės reprodukcijos), ir visi kiti *technē* atributai glūdi žmogaus prigimtyje²². Žmogus iš prigimties yra techniškas²³. Technologijų prigimtis glūdi žmogaus siekyje užgriebti daugiau, nei pasiekia²⁴. Tiek poetinė, tiek mokslo kalba siekia realesnės už regimybės tikrovės. Pažįstantis savo ribotumą žmogus pats savo jėgomis bando jį įveikti, stabilizuotis pasaulyje, kompensuodamas savo trūkumus, užvaldydamas gamtą. Jau antikoje graikai žinojo, kad technika yra galingas įrankis žmogaus rankose. J. Girnius pastebi, kad būti galingesniam – nereiškia būti geresniam, kad pakeldama gyvenimo lygį, technika pagilina ir jo įtampą. Atomo suskaldymas atvėrė neišsemiamos energijos šaltinį kaip nuostabų šansą, tačiau kartu atskleidė susinaikinimo galimybę kaip begalinį pavojų. Techninė pažanga įgalino viešpatauti ne tik gamtai, bet ir žmogui; žmogus gali didžiuotis užvaldęs gamtą, bet dreba dėl savo ateities²⁵.

„Ateitis yra kuriama, o ne pamatomą“²⁶, – toks optimistiškai realistiškas J. Girniaus atsakas tiek romantiniams

technikos kritikams ar apokaliptinių nuotaikų apimtiems jos demonizuotojams, tiek išganymu per mokslą ir techniką įtikėjusiems pozityvistams. „Technika tėra įrankis žmogaus rankose“²⁷, – konstatuoja filosofas. „Mūsų laiko žmogui technikos stabas jau sudužęs. Išsiblaivę iš optimistinio svaigulio ir iš pesimistinio įnirtimo prieš ją, mes šiandien regime, kad technika nėra nei dievas, nei demonas, tik žmogaus padaras. Dėl to kiekvienas į techniką nukreiptas kaltinimas visada atsigręžia į mus pačius, jos kaltintojus. Ne technika kalta, kad mes į ją buvome sudėję tokių vilčių, kurių patenkinti blaiviam žvilgsniui ji niekada nežadėjo. Mes patys buvome šias viltis į techniką sudėję. Todėl dabartinis šių vilčių sudužimas yra nusivylimas ne technika, o tik mumis pačiais.“²⁸ Ne technika kalta dėl karo, skurdo ir panašių dalykų. Tiesa, J. Girnius pripažįsta, kad „mašina nebėra tik žmogaus organizmo pratęsimas, kaip kastuvas – rankos, o kūjis – kumščio pratęsimas. Atsiskirdama nuo žmogaus, mašina atskiria nuo žmogaus ir jo darbą, paversdama jį tokia pat mechaniška automatiškų judesių sistema, kokia yra jos pačios funkcionavimas.“²⁹ J. Girnius pripažįsta, kad techni-

ka „nusieline“ (nuasmenina) ir „sumašini-
nina“ žmogų, tik savo laikmečio techni-
kai metamus kaltinimus peradresuoja
pačiam žmogui, nurodydama, tiesa, jo
inertiškumą ir persiėmimą technika – vi-
dinį „sutechnėjimą“³⁰, kai vertybėse įsi-
gali vien tik techninė matavimo sistema.
„Ne tai žmogų mašinina, kad jis naudo-
jasi mašinomis, o tai, kad jis visą dėmesį
apriboja tik mašinomis <...> Žmogus su-
mašinėja tada, kai pradeda nebevertinti
viso to, ko mašinomis neįmanoma atlik-
ti. Šiuo atveju visa tikrovė jam virsta vie-
na milžiniška mašina, o jis pats vienu
nereikšmingu jos mechanizmo sraigteliu.
Kitaip sakant, mus sumašiniama ne nau-
dojimasis mašinomis, o to žvilgsnio, ku-
riuo žiūrime į mašinas, perkėlimas į visas
gyvenimo apraškas.“³¹ Žmogaus sudaik-
tinimo, jo sumašinėjimo, suinstrumenti-
nimo laipsnį rodo ir tokių terminų kaip
„žmonių rezervas“, „žmonių medžiagos
stoka“, „antropologinis ūkis“³² vartoji-
mas. Mūsų laikais jau įprasta kalbėti apie
„žmogiškuosius resursus“, arba „žmo-
giškuosius išteklius“. Technikos laimėta
darbų atlikimo sparta paverčiama sku-
ba – beprasmiu laimėto laiko leidimu.

Nurodydama dvasinį sutechnėjimą
kaip utilitaristinį nihilizmą, J. Girnius
pažymi, kad nihilizmas iškilo ne su pačia
technika, o su jos suabsoliutiniu, pa-
grindiniu gyvenimo principu iškeliant
naudą. Būdamą priemonės vertybė ir
tarnaudama geram tikslui, nauda įgauna
pozityvią prasmę. Paskelbiant naudą
aukščiausia vertybe, iš tiesų viskas nu-
vertinama. Lozungo „Kas neteikia nau-
dos, tas neturi nė vertės“ požiūriu menas
tampa propagandos priemone, moralė –
„socialine higiena“, religija – „viešąja
morale“, gamtos mokslai pajungiami

techninei pažangai, o dvasios mokslai –
propagandai, kaip ir menas³³. Utilitaris-
tinis nihilizmas būdingai išskyla totalita-
rizmo pavidalu: tuščią naudos principą
faktiškai pakeičia jėgos principas. „Tvar-
ka be laisvės yra dykumos sausra, kuri
nusmelkia bet kokią gyvybę. <...> Visur
kūrybinė iniciatyva yra reikalinga laisvės,
kurios pirmoji sąlyga yra neprievartavi-
mas tarnauti naudai ar jėgai.“³⁴ Kai me-
nas, moralė, mokslas patenka naudos ir
jėgos vergijon, neišvengiamai ten atsidu-
ria ir žmogus, nužemintas iki priemonės
(nuvertinant patį asmenį ir iškeliant vien
jo teikiamą naudą). Vergo dvasia baisės-
nė už pačią vergovę – vidinis savęs nu-
vertinimas pasireiškia „laimės medžiokle“,
materializmu ir egoizmu, patogumais
ir malonumais, nuoboduliu, išsiblašky-
mu, užsimiršimu. Laimės medžioklę sa-
vinauda paverčia brutalia „grobio me-
džiokle“, atsiranda vien „griebiančios
rankos“³⁵, kurioms suvaldyti reikia „tvir-
tos rankos“. „Budelis – tai ranka be gal-
vos. Ranka savo darbą atlieka neparau-
dama ir nesusijaudindama. Ranka neturi
gailesčio. Rankomis nemažstoma.“³⁶ Tik
kritinė sąmonė skiria pozityvizmą ir ni-
hilizmą. „Nihilizmas tik kritiškai išskleidžia,
kas slypi utilitaristiniame pozityvoizme. Pozi-
tyvizmas – tai dar savęs neįsisąmoninęs
nihilizmas. Nihilizmas – tai jau savo iliuzi-
zijas suvokęs pozityvizmas.“³⁷

Nihilizmas nepaneigia fizinio pasau-
lio, tik metafizinį. Dievo garbinimą pa-
keičia viešpatavimas žemėje, religiją –
technika. „Dievo „benaudiškumas“ išsi-
skleidžia ir paties žmogaus beprasmiš-
kumu.“³⁸ Nihilizmas atranda jau esantį
pasaulį kaip nevertą būti, o tokį, koks priva-
lėtų būti, randa nesantį. Ne technika, o
ateizmas yra nihilizmo versmė. Stebėda-

masis kosmosu, žmogus žvelgia į žvaigždes, technika iš esmės nukreipta į žemę. Mokslinis-techninis kosmoso užkariavimas taip pat tarnauja žemiškoms reikmėms. Objektyviai technika yra žmogaus viešpatavimas žemėje, subjektyviai – geresnių sąlygų susikūrimas. Sukurti savo egzistencijos sąlygas – toli gražu nereikia ją įprasminti. Antikos stoikų gyvenimas buvo kova tarp laisvo proto ir aistrų, sielos ligų; būti protin-gam (*logikos*) ir būti bejausmiam (*apathēs*) iš tikrųjų jiems reikėdė tą patį. „*Visas atsi-dėjęs gamtai viešpatauti, žmogus tampa žemės vergu*“ pačia šia savo viešpatavimo aistra, kuri geresnių sąlygų rūpesčiu užgožia rūpestį savimi pačiu.“³⁹ Klaidžiodamas savo sukurtų institucijų ir daiktų labirintais, visur mato žmogiškumo reliktus, bet nesutinka vientiso žmogaus, savo esmės – savęs kaip savęs paties. J. Girnius pažymi, kad ir gamtos plotmėje⁴⁰, ne tik dirbtinių daiktų pasaulyje, neįmanoma iš esmės kurti save patį, tapti tuo, kuo žmogus pašauktas būti. „*Užmiršti savo pašaukimą žmogui lygu užmiršti save patį.*“⁴¹ Jausdamas savo paties niekumą, „užmušęs“ anapusybę („kitą pasaulį“) ir Dievą savyje, beprasmiškas tampa ir savo paties moralinis pašaukimas. „*Kaip Dievo atžvilgiu nihilizmas yra ateizmas, taip žmogaus atžvilgiu – amoralizmas.*“⁴² Paskelbęs „Dievo mirtį“, F. Nietzsche šaiposi iš tų ateistų, kurie mėgina pasilikti moralę, aiškindami, koks žmogus turėtų būti, tarsi nurodytume medžiui, koks jis privalo būti. Amoralizmas kasdieniškai reiškiasi paprastu moraliniu abejingumu – moralinio rūpesčio stoka, o sąmoningai suvoktas išskyla principiniu moralės paneigimu. Deja, net paneigus moralę lieka el-

gesio kodeksas. Labiausiai moralę sujaukia reliatyvistinis amoralizmas, paneigiantis dorinių principų objektyvumą ir skelbiantis dalykus esant vertingus pagal tai, kas ką vertina. Kiekvienas jaučiasi teišus, o iš tiesų niekas nebėra tikras, kas iš tiesų yra žmogaus verta. Defetizmas, nieko nematantis aukštesnio už gyvybę, iš tiesų yra ne pacifizmas, o nihilizmas. Jei nėra dėl ko mirti, nėra dėl ko ir gyventi. Žmogus iš prigimties nėra vien geras (kaip teigia Jeanas Jacques’as Rousseau) ar vien blogas (Thomas Hobbesas, F. Nietzsche, Oswaldas Spengleris) – jis atranda save tokį ir yra laisvas apsispręsti, ko siekti.

Nusivylimas gera žmogaus prigimtimi ir tikėjimas, kad gera santvarka išspręs visus klausimus, atspindi tikėjamą technikos visagalybę. „Tai, ką vadiname santvarka, iš tiesų yra ne kas kita, kaip organizacinė technika – institucijų „aparaturą“. Iš esmės nėra skirtumo tarp mašininės ir organizacinės technikos.“⁴³ Be abejo, su blogais įrankiais sunku pasiekti gerų rezultatų. Tačiau visuomeninės institucijos nėra mechanizmai, kuriuos pakanka sumontuoti ir „užsukti“, o sutrikus iš naujo suderinti; organizuodamos mūsų pačių gyvenimą, savo tikslus jos gali pasiekti tik tada, kai mes patys jas gaiviname. Juk ne santvarka padaro gerus žmones, tik geri žmonės gali sukurti žmonišką santvarką. Atomo ugnies šviesoje prancūzų mokslininkas ir filosofas Pierre’as Teilhardas de Chardinis SJ sako, kad toliau žengdamas žmogus privalo apsispręsti, kokią viršūnę renkasi pasiekti, ir čia jau niekaip neišvengia Dievo klausimo.

„Nužudžius Dievą“, visi keliai žmogui pasidarė atviri. Tai antropologinis

Fiodoro Dostojevskio *Velnių* Kirilovo sprendimas: „jei Dievo nėra, aš esu Dievas“. Kiekvienas įgyja laisvę kurti „savo“ moralę, vertybes, idealus. Kai bet kokią privalėjimą keičia „noriu“, laisvė nužeminama į savivalę. Humanizmą gausa liudija nihilizmo pergalę. J. Girnius pažymi, kad „žmogiškumui išblėsus, atėjo humanizmas“ kaip „žmoniškumo alkis bei troškulys“⁴⁴. Apie vandenį kalbame tik ištroškę, apie duoną – tik išalkę. Žmogaus pavidalų pasigendame tik tada, kai mums trūksta paties žmoniškumo. Amoralizmas rodo ne paskiro žmogaus nemoralumą, bet neradimą pagrindo į žmogų žvelgti moraliniu žvilgsniu. Ateizmą ir amoralizmą sieja „užburtas ratas“: jie vienas kitą rodo ir grindžia. „Kaip susiję ateistinis Dievo neradimas ir moralinio rūpesčio savimi pačiu blėsimas, taip lygiai susiję žmogiškos prasmės rūpestis ir Dievo ieškojimas.“⁴⁵ Dievo ir būties apskritai klausimai implikuojami žmogaus klausimo. Tik būties visumos atžvilgiu suvokiamas žmogus savo visuma. „Dvasinė žmogaus prigimtis, moralinė sąmonė ir amžinybės ilgesys yra tie pagrindiniai žmogiškosios egzistencijos faktai, kurie žmogaus klausimą paverčia drauge ir Dievo klausimu.“⁴⁶

„Pamatuok tai, ką galima pamatuoti, ir paversk tai, ko negalima pamatuoti, pamatuojamu“, – yra ištaręs Galileo Galilei'us, turbūt žymiausias XVII a. mokslininkas. Jis taikė reiškinių analizę, kūrė eksperimentais (taip pat minčių eksperimentais) tikrinamas hipotezes, dedukavo išvadas, matematiškai formulavo gamtos dėsnius. Ir su jam būdingu mokslininko džiugesiu konstatavo naujųjų laikų mokslo sampratą ir gamtos mokslų pažangą skelbiančią žinią, kad

esmės sąvoką išstumia funkcijos sąvoka. Ko gero, dabar, kai gyvename techninių funkcijų amžiuje, ši žinia neatrodo tokia džiuginanti. Dar XVII a. R. Descartes'as pasiūlė filosofijoje taikyti matematinį metodą tuo požiūriu, kad būtų išvengta klaidingų sprendinių; geriausia būtų kiekvieną klausimą taip išspręsti, užuot rizikavus apsisprendžiant. Gottfriedas Wilhelmas von Leibnizas stengėsi sukurti universalią kalbą, kuria samprotauti ir skaičiuoti būtų tas pats. Ji leistų iš žinomo dedukuoti nežinomą ir visus klausimus išspręsti skaičiuojant, užuot ginčijusis. Geriausia, ką G. Leibnizui pavyko išgauti, buvo „akloji mintis“, dvejetainis principas – mašininės kalbos pagrindas, šiandien sėkmingai taikomas kompiuterijoje. Viso šio mokslinio metodo įsigalėjimo rezultatas – šiame straipsnyje jau aptartas žmogaus skilimas į funkcijas ir fragmentus pasaulyje, valdomame socialinių-techninių institucijų, jau žadėjusių ir vis dar žadančių palaimingą gyvenimą, sistemiškai išvengiant galimų problemų ar instituciškai jas sprendžiant, išvengiant bet kokių paties asmens kazusų, sudėtingų apsisprendimų, ir kartu praradus bet kokią vilties prošvaistę sugrąžinti pilnakraujį, gyvybingą, tikrą, net rizikingą, gyvenimą, o galbūt dar vis širdies gelmėje tikintis, kad kažkas išgelbės apdovanodamas stebuklingai sugrąžintos visumos – būties ir minties tapatumo – pilnatvę.

Kitoks yra Karlo Jasperso palikimas. Kol savo veiksmo priežastis ir tikslus aš tik pažįstu, esu baigtinis ir sąlygiškas, o gyvenu besąlygiškai tik tuomet, kai pradedu gyventi nebesiremdamas objektiniu pažinimu. Toks veiksmo pagrindas yra ne pažinimo, bet tikėjimo šaltinis. Besą-

lygiškumas kyla ne iš prigimties, o iš apsisprendimo, vadinasi, ne iš faktinės būties, nulemtos gamtos dėsnų, bet iš transcendentinės laisvės. Laisvai apsisprendamas žmogus patvirtina savo esmę, savo substancialumą, atsakomybę už savo būtį. Jokia kita būtybė Žemėje nėra besąlygiškai pasirenkanti, tik žmogus. Tik mes pajėgūs rinktis ne pagal prigimtį.

J. Girmius įspėja: „Nedaryti pikta dar nereiškia gera daryti, ir tas, kuris tik ne-

daro nieko pikta, iš tiesų jau darosi pikto įkūnijimu. <...> Ne neapykanta yra pati tikroji meilės priešingybė, o abejingumo šaltis. Todėl nieko nereikštų toks mūsų atsakymas: aš tesu už save atsakingas. Taip atsakė ir Kainas: aš nesu savo brolio sargas. Bet Kristus mus padarė vienas kito sargais – broliais, ne fariziejiniais teisėjais.“⁴⁷ Liaudies balsas vis dar ataidi žodžiais: „Blogis įsigali tuomet, kai geri žmonės nieko nedaro.“

IŠVADOS

Šių dienų technikos laimėjimai tik patvirtino tiesą, kurią kaip didingą ir grėsmingą galimybę numatė dar antikos mąstytojai, ir jau kaip akivaizdžią tikrovę išryškino M. Heideggeris, J. Girmius bei kiti filosofai XX a. viduryje: gamtos atžvilgiu įsigalėjęs žmogus netapo laimingesnis.

Filosofinis technikos ir gamtos priešstatos apmąstymas atveria žmogaus, jo tęsinių ir tikrovės sąveikos ribas. M. Heideggerio siūlymas atsigręžti į kūrybinės meninės technikos ištakas ir į pagarbų tikrovės išslaptinimą – taikyti saiko principą tikrovės eksploatavimui, rūpestingai, atsakingai, išmintingai elgtis dirbti-

nės tikrovės akistatoje, – atskleidžia pamatinį metafizinio ilgesio pasiekti nepasiekiamą ir žmogaus ribotumo dialektiką.

J. Girmiaus technikos filosofija parodo, kad nepakanka minėtų apmąstymų, bet privalu įžengti į pačią žmogaus metafizikos esmę – užklausti apie jo santykį su Dievu. Į funkcijas išskaidytoje tikrovėje nesutikdamas vientiso savęs paties, kito žmogaus ir Dievo, žmogus išsaugo galimybę apsispręsti, kas jis yra ir koks jis galėtų tapti.

Pažinimas apskritai turėtų užleisti vietą pažinimui, sąveikaujančiam su meile, dorovinei sąmonei, persmelktai atsakomybės.

Literatūra ir nuorodos

¹ Ilya Prigogine, *Tikrumo pabaiga*. Vilnius: Margi raštai, 2006, p. 44.

² Kęstutis K. Girmius, Pratarė. *Žmogus problema technikos amžiuje*. Vilnius: Aidai, 1998, p. 11–12.

³ Juozas Girmius, *Žmogus problema technikos amžiuje*. Vilnius: Aidai, 1998, p. 96.

⁴ Platonas, *Puota, arba Apie meilę*. Vilnius: Aidai, 2000, p. 50.

⁵ Martynas Heideggeris, Technikos klausimas. *Rinktiniai raštai*. Arvydas Šliogeris (sud.). Vilnius: Mintis, 1992, p. 222.

⁶ Hans Georg Gadamer, *Istorija. Menas. Kalba*. Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 234.

⁷ Georg Steiner. *Heideggeris*. Vilnius: Aidai, 1995, p. 164.

⁸ Heideggeris, p. 227.

⁹ Ten pat, p. 228.

¹⁰ Steiner, p. 163.

¹¹ Ten pat.

¹² Heideggeris, p. 236.

¹³ Ten pat, p. 240.

¹⁴ Ten pat, p. 241.

- 15 Ten pat, p. 242.
- 16 Ten pat, p. 241–243. Taip pat: Steiner, p. 166.
- 17 Bendrieji metafizikos dėsniai sako, kad joks dalykas negali pats savęs paaiškinti, išskyrus absoliučiai tobulą Dievo prigimtį, kurioje nėra trūkumų ir prieštaravimų.
- Techninių problemų metodais ir priemonėmis: sumažinant rizikos laipsnį, tiksliai nustatant parametrus, didinant elementų patikimumą, panaudojant statistiką ir t. t. – siekiama padidinti techninių gaminių ir procedūrų patikimumą. Šiandien nepasitikima šūkiu: „Techninės problemos galima išspręsti pačia technika.“ Racionalumo kriterijai, euristika ir analogijos negali padėti išspręsti techninių problemų. Informatikai sako: „*Garbage in, garbage out*“ („Šiukšlės – įėjimas, šiukšlės – išėjimas“). Žinoma ir tokia grėsmių formulotė: „Pažeidimas – įėjimas, katastrofa – išėjimas.“ Р. Инхетвен, Эвристика и аналогии в технических науках. *Философия техники в ФРГ*. Москва: Прогресс, 1989, с. 362–363.
- 18 Girmius, p. 42.
- 19 Martynas Heidegeris, Kantas ir metafizikos problema. *Rinktiniai raštai*. Arvydas Šliogeris (sud.). Vilnius: Mintis, 1992, p. 42.
- 20 Steiner, p. 75.
- 21 Giorgio Colli, *Filosofijos gimimas*. Vilnius: Aidai, 2000, p. 42.
- 22 „Žmogus, net ir gamtinius poreikius tenkindamas, nuo pat pradžių ir radikaliai peržengia natūraliąją aplinką, bios, – būdas, kaip žmonės realizuoja kūniškosios prigimties reikmes, juos vienija į specifines ekonomines, socialines, politines ir pan. struktūras, kurios grįžtamuoju būdu dar ir in-formuoja jas kildinantį prigimties subjektą, formuoja jo pačią esmę. Kultūrinė veikla apskritai yra ir prasmę suponuojanti, ir prasmę teikianti, kurianti veikla – ko negalime pasakyti apie savaiminius gamtinius procesus. Kaip sąmoningai ir valingai į tam tikrą praktinį tikslą orientuotą veiklą, ją dar vadiname darbu (*techne* – būtent jo dėmuo).“ Arūnas Bingelis, Sophia ir technė mito ir antikinės filosofijos kontekstuose. *Humanistica: Filosofija. Mokslo tyra. Etika. Estetika. Menotyra. Reliģijotyra. Kultūrologija. Istorija. Filologija* 2, 1998, p. 18.
- 23 Rolandas Bartkus, *Techniniai sumanymai ir kultūra*. Kaunas: Technologija, 2012, p. 24–25.
- 24 Marshall McLuhan, *Kaip suprasti medijas: žmogaus tęsiniai*. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 74.
- 25 Juozas Girmius, Žmogaus klausimo metafizinė prasmė. *Raštai*. T. 2. Giedrė Baurtrėnienė (sud.). Vilnius: Mintis, 1994, p. 48–52.
- 26 Girmius, p. 54.
- 27 Ten pat.
- 28 Girmius, *Žmogaus problema technikos amžiuje*, p. 64.
- 29 Girmius, *Raštai*, T. 2, p. 55.
- 30 Ten pat, p. 58.
- 31 Girmius, *Žmogaus problema technikos amžiuje*, p. 207–208.
- 32 Ten pat, p. 249.
- 33 Girmius, *Raštai*, t. 2, p. 61.
- 34 Ten pat, p. 61–62.
- 35 Girmius, *Žmogaus problema technikos amžiuje*, p. 264–265. J. Girmius šią metaforą perima iš prancūzų rašytojo Georges'o Bernanos'o.
- Sistemų toretikas J. Dietrychas rašo: „pavydžios akys, griebiančios rankos“. Ir dar pridėdama: „vilko gerklė, gatava praryti viską, ką pamato“. Януш Дитрих, *Проектирование и конструирование. Системный подход*. Москва: Мир, 1981, с. 197.
- Dykumos Tėvai perspėja: „Kaip galime išsaugoti savo širdį, jei atviri burna ir pilvas?“ Tomas Sodeika, *Miesto metafizika: Dykumos Tėvų profenomenas, arba tobulo tylėjimo pamokos. Miestėlnai: „Tauros“ almanachas 3. Tyla ir postmodernioji kultūra*. Vilnius: Taura, 1999, p. 43.
- 36 Emmanuel Mounier, Pour un temps d'Apokalypse. *La petite peur du XX-e siècle*. 1948, p. 9–40, cit. iš: Girmius, *Raštai*, t. 2, p. 64.
- 37 Girmius, *Raštai*, t. 2, p. 64.
- 38 Ten pat, p. 65.
- 39 Ten pat, p. 67.
- 40 M. Heideggeris yra „iki gyvo kaulo kaimo žmogus [agrarian]. Jo pasaulio šerdis – laukas ir miškas. Miškininkas ir valstietis, per amžių amžius darniai sugyvenantis su savo aplinka, tampa Heideggeriui egzistencinio teisingumo kriterijumi“. Steiner, p. 164, 173–174.
- 41 Girmius, *Raštai*, t. 2, p. 68.
- 42 Ten pat.
- 43 Ten pat, p. 74.
- 44 Girmius, *Žmogaus problema technikos amžiuje*, p. 96.
- 45 Girmius, *Raštai*, t. 2, p. 76.
- 46 Ten pat, p. 78.
- 47 Girmius, *Žmogaus problema technikos amžiuje*, p. 252–253.